

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVENI A LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA
(FAL)

BAMMBIRI A U RANGA (P1)

A 2008

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: AWARA 2

Bammbiri i i i na masia a fumi 10.

PFESESANI

Vhu e ha khan iso ho vhale
Iyani kha sia a i i tevhe

GAUTENG

1. Bammbiri he¼i ¼i na KHETHEKANYO THARU: A, B na C
2. Vhalani mbudziso DZO¹HE nga vhuronwane ho go»ombelaho.
3. Fhindulani mbudziso DZO¹HE kha hedzi khethekanyo.
4. Khethekanyo I⁰WE NA I⁰WE i ¼walwe kha sia¾ari ·ISWA.
5. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
6. °walani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.
7. Ni dzhieze nzhele zwiga zwa u vhala, mupele¾o, tswayo na khethekanyo ya maipfi.
8. Kuvhekanyelwe kwa nomboro dza mbudziso kha ku tevhelwe sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha i¼i bammbiri ¼a u linga.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYON¼IVHO

Vhalani mafhungo a re kha TSHIPI¼A TSHA 1 na a re kha TSHIPI¼A TSHA 2 nga vhuronwane uri ni kone u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho. Shumisani maipfi a¾u nga nn»ani ha musi ho pfi ni shumise a re mafhungoni e na ¼ewa. Mbudziso dza TSHIPI¼A TSHA 1

Vhu¾e ha khan»iso ho vhalec
Iyani kha sia¾ari ¼i tevhe:

NSC

dzi thoma kha 1.1 u swika kha 1.5, ngeno mbudziso dza TSHIPIŊA TSHA 2 dzi tshi thoma kha 1.6 u swika kha 1.14.

TSHIPIŊA TSHA 1

Musalauno ri pfa mafhungo manzhi a vhaswa vhane vha uivhulaha. U uivhulaha a si zwavhu»i, zwi sia mashaka na dzikhonani vho hanganea. Musi muthu a tshi sala a tshi »ivhulaha u vha o humbula a guma nga thavha, a pfa a si tsha »ivha uri u khou tshilela mini. Muthu o hanganeaho kha »ikonanye na vhaꞑwe vthathu a kovhelane mihumbulo navho. ·iꞑwe »uvha vha nga mu tsivhudza a si tsha dzhia vhukando ha u »ivhulaha.

Vhaswa vha a pfa vha songo vhofhololwa musi vhe miꞑani ya vhabebi vhavho. Hu na zwithu zwine vha tama u ita zwine vhabebi vha si zwi takalele. Vhaswa vha nga tama u »isa vhafunwa na dzikhonani dzavho miꞑani. Hezwi vhabebi vha nga si zwi ꞑanganedze ngauri vha »ivha uri zwi tshinya vhumatshelo. Musi vha tshi vhona uri vhabebi vha hana zwine vha tama, vha a »ivhulaha hu u konyolola vhabebi uri vha pfe vhuꞑungu. Hoyu ndi muhumbulo u songo dzivhuluwaho ngauri vhabebi vha funa vhana vhavho zwi tshi bva mbiluni. Ngeletshedzo iꞑwe na iꞑwe ine vha ½ea vhana vhavho i vha i ya u vha fhaꞑa.

Vhaꞑwe vhaswa vha a »ivhulaha nga u vhona vho no ita zwithu zwi shonisaho. Hu na vhasidzana vhanzhi vhane vha »ivhulaha musi vho vhifha muvhilini. Vha vha vha na thaidzo ya uri vhabebi vhavho vha »o vha vhudza hani. Tshiꞑwe tshifhinga na vhatuka vho vha khakhisaho vha vha vha tshi vho vha ꞑamba. Zwo ralo, vha wana vho tingwa nga »uvha na mulilo. Vhaswa vhenevha vha songo ofha u livhana na vhabebi vhavho uri vha vha vhudze bangakupalula. Tshiven»a tshi ri a ri laꞑi ꞑwana nga pha»i.

Nga ꞑwambo wa u »idzhenisa kha zwa vhudzekani tshifhinga tshi sa athu u swika, hu na vhaswa vhanzhi vhane vha »ivhulaha musi vhafunwa vhavho vho vha litsha. U »o pfa muswa a tshi ri o ꞑaliwa, ha tou nga o vha o mala kana o malwa. Zwi a vhavha u litshwa nga muthu ane wa mu funa, fhedzi a si zwine ra nga tou zwi renga nga vthutshilo hashu. Kanzhi vthutshiloni, musi tshivhana itshi tshi tshi tshotshelwa maꞑanzu, tshiꞑwe tshi vha tshi tshi khou vulea.

Mahaya na one a ya nga u fhambana. Hu na vhaswa vhane vha »ivhulaha ngauri vha vha vha tshi khou tambudzwa nga vhabebi kana vhaunꞑi vhavho. Vhaswa havha vha a humbula vha guma, musi vha tshi wana hu si na shaka ¼ine ¼a nga vha thusa, vha humbula

NSC

uri vho »ifela ndi khwine. Vhaswa vhane vha »iwana vha kha hei nyimele a vho ngo tea u »ivhulaha, vha fanela u ya kha vhashumelavhapo uri vha wane tsivhudzo. U »ivhulaha ndi tshiila.

- 1.1 Zwi »a hani uri muthu a humbule u »ivhulaha? (1)
- 1.2 Topolani zwivhanga zwi $\frac{1}{2}$ a zwo bulwaho mafhungoni aya zwine zwa ita uri vhaswa vha »ivhulahe. (4)
- 1.3 Ndi zwifhio zwine vhaswa vha nga ita musi vha na thaidzo zwine zwa nga vha thusa uri vha si »ivhulahe? Bulani zwiraru. (3)
- 1.4 eani $\frac{3}{4}$ halutshedzo ya murero u tevhelaho:
A ri la $\frac{3}{4}$ i gwana nga pha»i. (2)
- 1.5 °walani pfanywa ya ipfi $\frac{1}{4}$ o talelwaho ni dovhe ni $\frac{1}{4}$ i shumise fhungoni $\frac{1}{4}$ i pfallaho. (2)

TSHIPIVA TSHA 2

Vho-Marandela vho ri u vhona uri mukalaha wavho Vho-Tshisikhawe vho ri sia vha wana nangoho bako $\frac{1}{4}$ o dzhena ma»i. Avha vhana vhavho vha $\frac{1}{2}$ a vha vha $\frac{3}{4}$ hannga vha »o tou vha ita hani? Huufha na idzo ndindakhombo dza hone vho vha vha si nadzo. Zwigidi zwa fumi zwa dzirannya zwe vha fhiwa mushumoni zwo vha zwi tshi nga ita mini kha u un»a mu $\frac{1}{2}$ a mungafha?

Vho mbo »i humbula u rengisa magwinya tshikoloni tsha henefho tsini. Vho thoma nga u бага hayani. Ma»uvha a tshi »i ya vha mbo »i ombela mukhukhu tsini na tshikolo. Sa izwi mukhukhu wo vha u tsini na gondo $\frac{1}{4}$ ihulu $\frac{1}{4}$ a u ya »oroboni ya Makhado, vhuria wo vha u tshi wana vhathu vha yaho mishumoni vho rwa muduba wa u renga magwinya ayo. Vhagudi vhone vho vha vha tshi vho a wana nga bureki $\frac{3}{4}$ hukhu sa izwi nga mats Sheloni vho vha vha tshi vho zhombeliwa nga vhathu vha yaho mishumoni.

Zwi tshi ya, Vho-Marandela vha thoma u bika vhuswa na khwan»a, na zwone zwa thoma u tshimbila. Vhagudisi vha humbela uri vhone vha tou bikelwa $\frac{1}{2}$ ama ya khuhu. Nga mbilu Vho-Marandela vha

NSC

sokou ri, "Tshelede a i na maano, maano ndi a muthu." Vho-Marandela sa ¾hoho ya mu»i vha khou kona u fusha ¾ho»ea dza mu¾a wavho, vha dovha vha kona na u bannga R200,00 »uvha ¾i¿we na ¾i¿we. Vha¾a vhe vha vha vhe na muhumbulo wa uri mufumakadzi a nga si kone u langa mu¾a vha tshe vho fara zwi¾efu. °waha wo ri u tshi sala u tshi fhela, Vho-Marandela vha vha vho no renga goloi ya Nissan 1400.

°wana wavho Thanyani o ¾haphudza pfunzo dzawe ngei Yunivesithi ya Ven»a nga tshelede yeneyi ya bindu ¾ene¾i, nazwino ndi mushumelavhapo ngei vhuongeloni ha Rialivhuwa. Nkhetheni wa vhuvhili u khou lwa na digirii ya zwa makwevho nga masheleni a bvaho kha ¾ene¾i bindu. Mugudisi Vho-Tsivhudzani vha thero ya Business Economics vho vhuya vha bula maipfi a uri vha tea u ya vha tsivhudza Vho-Marandela uri vha kwamane na vha *Khula Enterprise* uri vha vha eletshedze kha uri vha nga langa hani bindu ¾avho uri ¾i tou ¾a¾a u bvela phan»a. Vho amba uri vha nga vha ¾o»ela na ¾hingo dza vha "*Small Enterprise Development Agency*," uri vha thusee nga u wana n»ivho ya u bveledzisa bindu ¾avho.

- 1.6 Ndi ngani Vho-Marandela vho thoma bindu ¾avho? (2)
- 1.7 Ndi zwifhio zwivhili zwe Vho-Marandela vha ita u engedza mushumo wavho? (2)
- 1.8 Sumbedzani u dzhia sia kana luvhengelambiluni lu re khagala mafhungoni aya. (2)
- 1.9 Ndi afhio mazhendedzi ane muthu a nga a kwama musi a tshi ¾oqa tsivhudzo kana ndambedzo ya mabindu ma¾uku? (2)
- 1.10 ,eani akhironimi ya ipfi *Small Enterprise Development Agency*? (1)
- 1.11 Pfunzo ine ra i wana kha mafhungo aya ndi ifhio? (2)
- 1.12 ,eani ¾halutshedzo ya ¾iambele he¾i:
Bako ¾o dzhena ma»i. (1)
- 1.13 Tshelede ya ndindakhombo i wanala musi ho bvelela mini? Ndi ngani Vho-Marandela vha songo i wana? (2)
- 1.14 Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho nga *Ee* kana *Hai*. Ni dovhe ni tikedze phindulo ya¾u nga zwi bvaho mafhungoni e na vhala.
- 1.14.1 Vho-Marandela vho vha vha tshi tambisa tshelede ya bindu. (2)
- 1.14.2 Vho-Marandela vho vha vha sa koni u langa mu¾a wavho. (2)

KHETHEKHANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI

Nga maipfi a re vhukati ha 60 na 70 ɔwalani manweledzo nga mbuno dza sumbe ni tshi amba nga ha n»ila dzine na nga dzi shumisa u vhulunga mu»agasi. °walani maipfi e na a shumisa zwitangini magumoni a samari ya½u.

U VHULUNGA MU»AGASI

Mu»agasi ndi tshithu tsha ndeme vhutshiloni ha muthu muɔwe na muɔwe. U leludza vhutshilo wa dovha wa vhulunga tshifhinga. Vhuria u wana muthu a tshi ¾o»a vhududo. Izwi zwi ita uri hu shumiseswe dzihithara na mavhone. Uri mu»agasi u kone u swikelela vhathu vho¾he u tea u vhulungiwa. Muthu u tea u dzima mavhone kana hithara musu a tshi bva ngomu lufherani. Izwi zwi thusa kha uri mu»agasi u sa sokou fhelela ngeno hu si na ane a khou shumisa. Zwi dovha zwa tsireledza kha khombo ine ya nga ¾aha arali hithara ya nga thuthuba. Mavhone ane muthu a nga a shumisa a tea u vha a sa ½esi mu»agasi.

Musi muthu a tshi bika u fanela u vha o tiba bodo nga tshitibo. Izwi zwi ita uri khali yeneyo i ¾avhanye u vhila na zwi bikwaho zwi ¾avhanye u vhibva. Mubiki u tea u shumisa phuleithi ya tshi¾ofu yo linganelaho na bodo ine ya khou bika ngauri zwi vhulunga mu»agasi zwa dovha zwa tsireledza uri mikungelo ya bodo i si swe. Muthu u tambisa mu»agasi nga u vhilisa ma»i o »adza ge»ela ngeno a tshi khou ¾o»a bigiri nthihi fhedzi ya ma»i o vhilaho. Muthu u tea u kala ma»i ane a ¾o»a u a shumisa, a vhilisa eneo fhedzi.

Muthu a vhavhalelaho mu»agasi u tea u »igudisa u ¾amba shawarani madzuloni a bavuni ngauri zwi thusa kha u vhulunga ma»i a fhisaho. Zwithu zwiɔwe zwine zwa nga thusa kha u vhulunga mu»agasi ndi u lovhea zwi¾iwa zwa dzithoro ma»ini wa kona u vuwa u tshi zwi bika nga »uvha ¾i tevhelaho. Hezwi zwi thusa kha uri zwi¾iwa zwi ¾avhanye u vhibva musu u tshi zwi bika . Vhathu vha hashu kha ri gude u vhulunga mu»agasi, ndi hone u tshi »o ri swikela ro¾he ra dovha ra badela nga n»ila i pfalaho.

KHETHEKANYO YA C: PHENQA NA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

3.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho nga vhuronwane uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

“E! Nga vhanna, tshelede yanga ndi hone yo lovha.” Ndi Vho-Tshannzingili vha tshi amba na musadzi wavho Vho-Khedebe vho »i ralo u dzula kha tshidulo tshavho tsha thanda. Ndi nga ya mapholisani nda pota uri mbava hedzi dzi farwe. Mme a vhamusanda vho no »i ¼iwa masheleni a si na vhukono nga vhenevha vhathu vha zwikimu zwa tshelede zwi melaho sa ngowa. Arali mavhava haya a ya phan»a na vhuvhava hao, a »o vhuya a fhelela thumbuni ya lukhohe.

3.1. Bulani dzina ¼a ¼imudi na mushumo wa¼o kha ¼ifurase
1 ¼i tevhelaho: (2)
Ndi nga ya.

3.1. Topolani ¼inyanyu ni bule mushumo wa¼o mafhungoni (2)
2 ayo.

3.1. Vhu»ipfi ha mu¼wali ndi vhufhio? (1)
3

3.1. °walani ipfi ¼o talelwaho nga Tshiven»a tsho (2)
4 ¼ambaho no ¼i shumisa fhungoni ¼i pfalaho.

3.1. ¼ifurase thumbuni ya lukhohe ¼i amba mini? (1)
5

3.1. Topolani ¼i¼a¼edzi ¼i wanalaho mafhungoni ayo ni (2)
6 dovhe ni ¼i shumise fhungoni ¼i pfalaho ¼e na tou
»isikela.

3.2 Vhalani mafhungo a tevhelaho nga vhusedzi:

¼uvha ¼e mme anga vha nthuma u renga mutumbu wa khuhu mo¼oni ndo vhona tshi¼we tshiduna tsha ¼ambi tsho kuvhanganelwa nga gogo ¼ihulu. Vhathu vha tshi khou ralo u posela zaka tshi tshi doba. Tsho ¼ela muri gwalani tsho ima zwavhu»i. Zwikope zwatsho zwi »o takala zwa takala na zwikunwane musi tshi tshi swika na ma¼egere na masimba hayani.

3.2. Ri ¼eeni vhunzhi ha dzina mme no ¼i shumisa (2)
1 fhungoni ¼i pfalaho.

- NSC
- 3.2. Ipfi ½ambi ndi ½ikateli. Ri ½eeni ½halutshedzo (1)
2 ya½o.
- 3.2. Hu na ipfi ½o ½walwaho nga Tshiven»a tshi songo (2)
3 ½ambaho, inwi ½i topoleni, ni dovhe ni ½i ½wale nga
Tshiven»a tsho ½ambaho fhungoni ½e na tou »isikela.
- 3.2. Ri ½eeni ½halutshedzo dza maidioma a tevhelaho:
4
- (a) Tsho ½ela muri gwalani. (1)
(b) Tsho ima zwavhu»i. (1)
- 3.2. Topolani ipfi ½o tou pambiwaho ni ½i shumise (2)
5 fhungoni ½i pfalaho.
- 3.2. Dzina *tshiduna* ½o ½ukufhadzwa. °walani fhungo ½i re (1)
6 na dzina ½o ½ukufhadzwaho ½e na tou »isikela.
- 3.3 Lavhelesani khungedzelo iyi nga vhusedzi uri ni µo kona u
fhindula mbudziso dzi no i tevhela:

MAITAZWI¹OMA BUILDING CONSTRUCTION

Nnpu dzo wa mpale!

Ri vha fha½ela vha songo bvisa na peni

Vha tshi ½oµa nnpu vha kwama Vho-Tshibode kha nomboro
hedzi:

Ofisini: 012 1965 323

Sele : 082 4926 441, kana

Kana vha µa vha ri dalela ofisini dzashu dzi re

Pretoria, khonei ya
tshi»ara»a tsha Church na Prinsloo.
Hu uo shumiswa milayo tiwaho.

- 3.3.1 Khephusheni ya khungedzelo iyi ndi ifhio? (1)
- 3.3.2 Uri *nnu dzo wa mpale* zwi amba mini? (2)
- 3.3.3 Mushumo wa tshigagarukela ndi ufhio? (1)
- 3.3.4 Topolani ipfi »i songo swaiwaho ni »i »wale no »i swaya, ni kone u »i shumisa fhungoni »i pfalaho. (2)
- 3.3.5 Ni tshi »opa tshumelo i bvaho kha vha Maitazwi»oma, ni nga vha kwamisa hani? (2)
- 3.3.6 Ndi ngani ho shumiswa fonto »hukhu mafhedziseloni a khungedzelo iyi? (1)
- 3.3.7 Topolani fhungo »e mukungedzeli a »i »wala nga luambo lwa u fhuredzela (phurophaganda) u itela u kunga vharengi. (1)
- 3.4 Vhalani vhurifhi vhu tevhelaho uri ni »o kona u fhindula mbudziso:

Mahala? A thi kholwi!

Muhasho wa pfunzo wo ri fulufhedzisa pfunzo ya mahala fhedzi ndo pfa zwi tshi khou mmangadza musi ndi tshi humbelwa uri ndi badele mutendelo wa tshikoli, ndi renge na dzibugu.

Hune nda dzula hone huna mabisi a no isa na u vhuyisa vhana tshikoloni. musi ndi tshi dzhena tshikolo Gauteng tshumelo yo raloho ro vha ri tshi i »ewa.

Zwi tou vha khagala uri muvhuso a u tou vha na ndavha na vhadzulapo vha mahayani.

....., Viedgesville

Zwo »alutshedzelwa kha Tshiven»a zwi tshi bva kha Bona, »hangule, 2007

- 3.4.1 Bulani uri vhurifhi uvhu ndi ha lushaka-»e nahone ho livhiswa ngafhi. (2)

NSC

- 3.4.2 Thomani fhungo ¼a vhuvhili kha phara ya vhuvhili nga maipfi haya: Tshumelo yo ... (2)
- 3.4.3 Hu na ipfi ¼o pa¼ekanyiwaho zwi songo tea, inwi ¼i pa¼ekanyululeni ¼i fhungoni ¼e ¼a shumiswa kha¼o. (1)
- 3.4.4 Magumo a uvhu vhurifhi ha ngo fhelela; ho ¼ahela mini? (1)

- 3.4.5 ,eani ¼ifhambanyi ¼a ipfi ¼o talelwaho nga fhasi ¼i fhungoni ¼i pfalaho. (2)
- 3.4.6 Kha zwiḡa zwa u vhala zwi re kha ¼hoho ya mafhungo topolani tshithihi ni tshi shumise fhungoni ¼e na tou »ivhumbela. (2)

¹HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA C: 40

MARAGAGU¹E: 80